

homo ea, quae ad relaxationem necessaria sunt, nimis abhorreat atque aliis hominibus gravem atque molestum se exhibeat, neve illis rebus nimis inhaereat.

2. Majus tamen periculum est in excessu ludendi et jocandi, quam in defectu.

Moderatio igitur necessaria est ex parte rei, ut id, quod relaxationis causa agatur, nullam turpitudinem contineat, et ex parte modi, ne homo nimis profusus sit in ludicra. Ad moderationem ex parte rei etiam pertinet, ut non suscipiatur ludus sive absolute, sive relate ad quosdam homines prohibitus. (De quo plura vide in tr. *de contractibus*, et *de clericis*.)

725 3. Defectus eutrapeliae contrarii sunt: 1) *scurrilitas* per excessum, cujus peccaminositas dijudicanda est tum ex ipsa re, quae agitur, tum ex circumstantiis personarum, num grave scandalum, injuria etc. adsit.

2) *Austeritas* nimia, qua aliquis aut a remissione sibi necessaria abhorret, aut aliorum honestam recreationem improbens iis se molestum exhibet: qui defectus *per se* multo levior est.

726 III. Magis pro distincta virtute haberi debet ea, quae moderationem indicit cupiditati sciendi et addiscendi, sc. studiositas. Homo enim naturaliter inclinatur ad rerum scientiam acquirendam. Verum hoc ipsum *studium* cognoscendi a rationis dictamine regi debet.

1. Hujus virtutis officium est 1) moderari appetitum sciendi, ne homo appetat plura et altiora scire, quam quae suae conditioni conveniunt; 2) moderari ipsum studium et conatum animi, ut studeat homo ea diligentia, eo fine, iis adminiculis, ut par est, neque plus; 3) etiam interdum excitare et impellere ad studium, quando animus labores cum eo conjunctos refugit, atque languidum se gerit. Quare haec virtus secundum unum officium temperantiae annexa est, secundum alterum fortitudini.

727 2. Vitia opposita sunt:

1) *Curiositas* per excessum — quae *ex se* peccatum grave non est; potest evadere gravis ex adjunctis vel fieri causa gravis peccati. (Cf. ea, quae de virtute fidei theologicae agens de peccatis contra fidem atque similibus dixi n. 302—304.)

2) *Negligentia* vel pigritia per defectum: — grave peccatum evadit, quando agitur de rebus sub gravi scitu necessariis, si modo hujus gravis obligationis advertentia adsit: sive de scientia rerum agitur *omnibus* necessaria, ut articulorum fidei necessariorum, sive de scientia necessaria *ex munere* suscepto vel suscipiendo.

Caput IV.

De humilitate.

Restat ut agamus de moderatione illius appetitus, qui sensibilem quidem delectationem non movet neque talem *impetum passionis* secum fert, sicut materia temperantiae stricte sumptae, qui tamen, quo nobilior et secundum se rationi magis consentaneus videtur, eo difficilius omnino refranatur et intra limites rectae rationis fide illustratae redigitur, appetitum dico *propriae aestimationis et honoris*.

Quem appetitum moderatur humilitas.

I. Notio humilitatis.

728

1. Humilitas definitur a S. Thoma l. c. q. 161 a. 1 „laudabilis sui ad ima dejectio“, vel a S. Bern. *de grad. humil.* (in princ.): „Humilitas est virtus, qua quis verissima sui cognitione sibi ipsi vilescit“; aliis verbis dici potest „virtus inclinans nos ad nostram vilitatem signis vel factis profitendam“.

2. Humilitas supponit cognitionem, quam habet homo de se ipso suaque vilitate suisque defectibus: at hac cognitione supposita, *est* in *voluntate*, quam inclinatur, ne se extollat in agendi ratione supra mensuram suae cognitionis. Objectum vero hujus virtutis est id, quod congruit nostrae vilitati tum secundum interiorem appetitum, tum secundum externam actionem.

3. Quamquam id, quod vile est, per se quidem non est honestum aut rationi placens: tamen rationi maxime placet, ut ita agatur, sicut *cuique congruit*; dein vilia amplecti ratione summopere probatur, quatenus est testificatio nostri nihili et summae a Deo dependentiae — quod ad divinam laudem maxime confert. Hinc quia humilitas est *professio veritatis* rationi summe conveniens, Deo summe placens est.

II. Officium, vel varii actus humilitatis hi recenseri possunt ex Lessio l. c. lib. 4 cap. 3 dub. 7:

1. Vilipensio et contemptus sui, per quem homo se quoad ea, quae ex seipso habet, nihil aestimet.

2. Homo reputat se omnibus Dei donis indignum, et ad omnia ineptum; idque sine falsitate, talis enim revera est secundum ea, quae ex seipso habet.

3. Hinc sequitur, ut veritatis amore impulsus non cupiat ab aliis magni aestimari, honorari, vel laudari; quia videt, id sibi non congruere, sed ei, a quo omnia habet. Non enim imago vel pictura laudem meretur, sed pictor.

4. Quantum in ipso est, desiderat etiam vilem se haberi et ab aliis contempti. Talem enim cupit se ab aliis judicari et aestimari, qualem secundum veritatis sententiam et in oculis Dei se novit esse, quemadmodum S. Bern. ait serm. 16 *in cant.* n. 10: „Verus humilis vilis vult reputari, non humilis praedicari.“ Attamen dictum est „quantum in ipso est“; quia non semper expedit, ut alii defectus nostros noverint, aut nihili nos aestiment.

5. Quum videt se magni fieri vel honorari, dolet, neque illum honorem in animo sibi attrahit, imo nec admittit, nisi forte ratione officii, aut doni divini, quod habet; et ita honorem in Deum, saltem implicite, refert.

6. Conferendo se cum aliis, censet se omnibus viliozem et deteriozem; considerat enim se secundum ea, quae ex seipso habet, alios vero secundum ea, quae ex Deo illi habent, et sic illos sibi praeponit: S. Thom. q. 161 a. 3. Nam hoc est ingenium humilitatis, in se intueri sua mala, in aliis eorum bona, ita ut sub certo quodam respectu quasi caeca sit pro bonis et dotibus propriis et pro defectibus alienis: quisque autem secundum sua deterior est, quam sunt alii secundum ea, quae ex Deo habent. Cf. S. Thom. ib. art. 6. — Superbia prorsus contrarium facit.

7. Subjicit se Deo tamquam infimum mancipium, vel potius sicut testa figulo et opus suo factori, ut de se disponat pro beneplacito in omnibus

praesertim quae ad hanc vitam pertinent, v. g. quoad paupertatem vel divitias, sanitatem vel morbum, infamiam vel gloriam, vitam vel mortem.

8. Subjicit se hominibus propter Deum, sinens se ab illis tamquam instrumentis Dei gubernari.

9. Denique in externis rebus et functionibus amplectitur, quantum ex se est, semper quod est abjectius: verum re ipsa non semper id amplecti decet aut licet, quia ratio decoris, officii et conditionis propriae haberi debet.

730 III. Humilitatis cum magnanimitate collatio. — Hae duae virtutes in aliquibus conveniunt. Utraque enim cohibet affectum, ne feratur ad excelsa supra conditionem et proportionem ipsi homini congruam. At diverso modo:

Videlicet *retrahere ab excelsis*, prout superant vires, magnanimitatis officium est *secundarium* — primum enim est incitare ad excelsa, prout vires non superant; dein vires excedi aut non excedi, sumitur, prout vires considerantur a Deo adjuvae. Humilitatis autem primum munus est *retrahere a magnis et splendidis*, prout homo se ipse et id quod ex se est considerat, et prout res splendidae ipsi afferunt honorem, non ut sunt virtutum opera, quibus peragendis homo ex Dei dono par est, et prout ad Dei gloriam tendunt.

Verum humilitas et magnanimitas se invicem multum juvant; imo quo humilior aliquis est, eo magnanimior facile est atque eo fidentior in Deum, cujus gratiâ fretus facile se ad difficillima et maxime ardua accingit. Multum enim abest, ut humilitas in pusillanimitatem exeat. Et nisi cum magnanimitate humilitas societur, prior in superbiam degenerabit.

731 IV. Humilitas inter virtutes eminentiam quandam habet.

A. Est enim mater et nutrix aliarum virtutum, propter necessitatem ad eas habendas et retinendas imprimis commendata.

1. Hominem reddit legi conformem in omnibus, quum reliquae virtutes morales id faciunt in propriis tantum materiis. Nam humilitas inclinatur ad nos subjiciendum Deo in omnibus et cuilibet Superiori tamquam Dei instrumento.

2. Humilitas inclinatur ad actus, qui tacitam continent erga Deum honoris exhibitionem seu cultum: quare in suis actibus facile etiam erumpit in formales actus religionis, virtutis omnium moralium virtutum nobilissimae.

3. Humilitas conjunctissima est caritati omnium omnino virtutum reginae: nam humilitas in cognitione, quam homo de se habet, fundatur; porro haec non concipitur sine cognitione Dei; verum ut homo ex cognitione sui facile transit ad affectum humilitatis, ita Dei cognitionem facile sequitur caritas. Perpende pulcherrimum effatum Sⁱ Aug. seu orationunculam ad Deum directam: „Noverim te, noverim me, ut amem te, et contemnam me“.

4. Commendatur humilitas ab exemplo et exhortatione Christi, qui quum summo honore dignus esset utpote Deus-homo, nihilominus nostri amore summam abjectionem et opprobria elegit, quo fortius nos impelleret ad sui imitationem: „Discite a me, quia mitis sum et humilis corde“. Imo eo magis haec christiana virtus discipulis Christi commendatur, quo magis ignotam eam fuisse constat ethnicis etiam philosophis, quantumvis praclare de aliis virtutibus disseruerint.

B. Nihilominus licet sit etiam specie sua eximia, humilitas non est *specifice summa* virtus.

1. Si enim ejus *specificam* excellentiam cum aliis virtutibus comparamus, dicenda est ceteris paribus excellentior, quam fortitudo, temperantia cum aliis virtutibus, quae illis annexae sunt, etiam praestantior videtur, quam justitia commutativa. Sed

2. Praestantiâ vincitur: 1) a *virtutibus theologis*; 2) a virtute *religionis*, siquidem in se praestantius est, Dei excellentiam profiteri Eique cultum impendere, quam profiteri propriam vilitatem; 3) etiam videtur vinci ab *obedientia*, saltem non est praestantior quam obedientia, utpote quae hominem toti legi subjiciat — quod commune quidem habet cum humilitate, at magis directe id facit, quam humilitas — et objectum immediatum habeat ex se nobilius. Idem dici potest de *justitia legali*.

V. Vitia humilitati opposita sunt tum *nimia sui abjectio*, tum *superbia*.

De priore vitio, quod ex nimio seu imprudenti affectu sese demittendi aestimationem propriam parum curat, sufficit dixisse, ejus peccaminositatem fere totam sitam esse in damno causato vel injuriâ statui, conditioni illatâ, si quid tale inde sequatur. Ea enim nimia est abjectio sui, quae, spectata propria conditione, non habet rationem conservandae aptitudinis ad officia suscepta rite implenda, ad utilitatem communem prospiciendam, ad aedificationem aliorum promovendam etc.

De superbia utpote foecundo fonte multorum peccatorum paulo latius dicendum.

1. *Superbia ex conceptu* suo est „inordinatus propriae excellentiae appetitus“, sive excellentia illa sumitur relative ad alios, quo fit, ut homo aliis se praeferat aliosque despiciat, sive sumitur absolute, ita ut comparatio ista cum aliis non fiat.

Quo intelligitur discrimen inter superbiam et ambitionem aut vanam gloriam: siquidem haec vitia non directe excellentiam propriam, propriamque personam, sed honorem aut aestimationem eorumque excellentiam pro objecto habent. Verum quidem est, haec ex quadam superbia nasci, et superbiam, si mentem occupaverit, ista alia peccata sponte gignere.

2. Quoad *ortum et progressum superbiae* notanda sunt haec: Homo incipit bonum, quod in se habet, considerare, sed ultra modum, considerat perfectiones suas neque simul considerat imperfectiones nec dependentiam a Deo; tum apprehendit majorem in se excellentiam, quam re ipsa habet; dein amat seu complacet sibi in illa excellentia apprehensa; demum *aestimat se supra id quod est*, quae aestimatio non in solo judicio consistit, sed simul in affectu, quo homo erga se tamquam aliquid magnum afficitur.

1) Quae *nimia sui aestimatio* est primus actus completus superbiae (NB. non dico „completae superbiae“): alii actus via sunt et inchoatio.

2) Superbus, progrediens ultra, se aestimat dignum rebus magnis se suamque conditionem et vires re ipsa excedentibus.

3) Inordinate appetit honores aliaque ut sibi congrua — *ambitio*.

4) Ab aliis vult magni fieri, honorari, aestimari — *ambitio et vana gloria*.

5) Si videt, se id non obtinere, dolet, irascitur, indignatur.

6) Conferens se cum aliis, se pluris aestimat, alios eorumque acta parvi pendit, contemnit.

7) Recusat se subicere Superioribus, quasi id se indignum sit, persuadens sibi, se esse prudentiorem, meliorem etc.

8) Recusat ipsi Deo subiacere, apprehendens id tamquam contra suam dignitatem, volens suo arbitratu vivere, ac si Deo opus non habeat: qui actus est *superbiae completae*.

734 3. Certae quaedam species *superbiae* distingui possunt pro diversa excellentia vel potius pro diversa excellentiae propriae consideratione¹, i. e.:

1) *Superbia*, qua homo practice se putat causam sui boni (dico practice, sc. ita ut theoretice quidem id formaliter non iudicet — hoc enim haereticum plane esset —, sed bona sua ut sua a se dependentia consideret; ultimum autem fontem Deum esse, non negat quidem, sed neque considerat).

2) *Superbia*, qua quis bona sua se pro suo merito accepisse autumat (sc. relate ad exclusionem *divinae gratiae* idem dic, quod mox sub 1) dictum est; hanc enim divinam gratiam theoretico iudicio excludi necesse non est, at pratico agendi modo *quasi* excluditur). Si vero meritum non ut supernaturale coram Deo consideratur, sed meritum humanum, potest utique persuasio proprii meriti plus minusve falsa prorsus adesse, neque propterea peccatum adeo enorme, ut haeresis, accedit.

3) *Superbia*, qua quis putat, se habere bonum, quod non habet, aut id tamquam excellentiam considerat, quod vere excellens non est.

4) *Superbia*, qua homo sua bona ita considerat et aestimat, ut prae aliorum bonis sua nimis extollat, aliena pro nihilo reputet.

Vide S. Greg. Magn. *moral.* l. 23 cap. 7.

In singulis autem speciebus *modus peccandi* diversus esse potest.

1) Si homo apud se in animo se ita extollit; 2) si desiderat, se ita aestimari ab aliis; 3) si externe ita agit, loquitur, ut istam sui aestimationem prodatur; 4) si advertens, se revera non ita excellere, id tamen optat, aliisve id persuasum esse desiderat.

735 4. *Peccaminositas superbiae* exigit distinctionem inter *superbiam completam* et *incompletam*. Incompleta ea est, quae aliquid humilitatis etiam compatitur. Quamdiu igitur homo *superbiens* legibus divinis, quod est humilitatis, subiacere adhuc vult, tum immediate tum mediate divinis, seu quibuslibet legitimis Superiorum praeceptis, incompleta *superbia* est, quae *ex se* mortale peccatum non attingit, tamen alia peccata, etiam gravia seu mortalia, facile producit. — Quando autem *superbia* per voluntatem Deo divinisque legibus non subiacendi consummata est, gravissimum peccatum mortale constituit, quod vere diabolicum est, pessimis tantum hominibus proprium. Peccatum hoc *inter gravissima* recensetur, quia independentiam, et sic quodammodo aversionem a Deo directe vult; tamen non est omnium gravissimum, quia haec aversio non sub formali sua ratione intenditur. Cf. S. Thom. l. c. q. 162 a. 6.

¹ Species illas communiter non oportet distinguere in confessione, nisi *ex adiunctis* grave peccatum accedat: alias enim plerumque *superbia incompleta* manet, neque species prima et secunda cum plena advertentia malitiae committi consuevit.

Caput V.

Appendix de vitiis seu peccatis capitalibus.

Praestat, doctrinam de peccatis capitalibus hinc supplere et in unum⁷³⁶ colligere. Attamen solummodo eorum naturam et gravitatem breviter explicandam esse duxi, quatenus hucusque explicata non est. Ceterum de remediis contra illa vitia vide, quae dicentur infra vol. II. de sacramento Poenitentiae n. 447 sqq.

Superbia non tam inter vitia capitalia ponitur, quum potius aliorum vitiorum capitalium caput et origo dicatur secundum S. Greg. *moral.* l. 31 c. 45 (al. 31): „Tentantia vitia, quae invisibili contra nos praelio *regnanti super se superbiae* militant, alia more ducum praeceunt, alia more exercituum subsequuntur. . . Ipsa namque *vitiorum regina superbia*, quum devictum plene cor ceperit, mox illud septem principalibus vitiis, quasi quibusdam suis ducibus, devastandum tradit. . . Radix cuncti mali *superbia*; primae autem ejus soboles, septem nimirum principalia vitia de hac virulenta radice proferuntur.“ Quod ita intellige, ut, qui *superbia* imbutus est, facillime in alia quoque vitia dilabatur; et e contrario, licet vitiosus habitus *superbiae* non requiratur, ut oriri possint aliorum habitus vitiorum, tamen in aliis etiam vitiis et peccatis non expressa, sed implicita quaedam *superbia* latet.

I. De ambitione et vana gloria vide, quae supra dicta sunt sect. III. cap. 2 n. 706.

II. De invidia, et de affectibus similibus, sed probe ab ea⁷³⁷ distinguendis, vide supra (*de caritate proximi*) n. 618 et 619.

III. De ira seu potius iracundia.

Iracundia — ab ira ut passione distinguenda — est habitus aut actus irascendi vitiosus seu immoderatus. Ira enim contra malum adiacens insurgit.

Vitium esse potest 1) ex parte *objecti*, si injusta vindicta appetitur. sc. a) ob causam non legitimam, b) si major quam oportet, c) si privatim exercenda. In omni casu *haec iracundia* est *ex genere suo* peccatum mortale; admittere tamen potest parvitatem materiae, si vere modicum malum est, quod infertur aut inferri desideratur;

2) ex parte motus irae tantum; si videlicet homo nimium ira excandescit interius, aut iram per signa externa immodice manifestat: quod ex se mortale peccatum non est; potest tamen mortale evadere, si valde extraordinario modo homo irascitur, ratione pravi affectus, aut ratione scandali.

NB. Irae peccatum, etiam quando est mortale, ex se minus tamen est, quam invidia et odium; at generare potest alia peccata. Filiae enim irae dicuntur:

Indignatio — (inordinatus affectus, quo quis putat, se indigne tractari: quae si ex justo iudicio procedat, inordinata non est, alias com-